

Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dericiler Leather Workers in the Hittite Cuneiform Texts

Turgut Yiğit*

Özet

Hititçe çivi yazılı metinlerde deri işiyle uğraşan kişiler ^{LU(MES)}ASGAB ideogramıyla gösterilmektedirler. Az sayıda belgede geçtikleri ve bu belgelerin yazılı olduğu tabletlerin kırık ya da içeriklerinin onlar hakkında geniş bilgi sunmaya elverişsiz olması dolayısıyla dericilerin Hitit toplumsal ve ekonomik yaşamındaki yeri yeterince ortaya konulamamaktadır. Elimizdeki bilgilere göre, bu zanaatla Hitit kentlerinde ve Hitit devletine bağlı devletçiklerin kentlerinde özgürler olduğu gibi, belki köleler de uğraşmaktaydı. Dericiler, deriyi kullanılabilir hale getirip onu işlemenin yanı sıra alım satımını da yapıyorlardı. Usta-çırak ilişkisi ile kuşaktan kuşağa aktarılan bu mesleğin sarayda da saray görevlileri tarafından sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Abstract

The word leather worker is mentioned as ^{LU}ASGAB in ideograms in the Hittite cuneiform texts. As the leather workers are only mentioned in few documents and because the cuneiforms which contain these documents are only fragments or their context doesn't lend itself well to provide broad information about them, it has not been possible to determine the importance of leather workers in the Hittite's social and economic life. According to results of research on cuneiform tablets this craft was put into practice in Hittite and other Anatolian towns not only by free men but perhaps by slaves. The leather workers were buying and selling leather besides tanning and processing it. It is clearly understood that this profession, which was passed on from generation to generation by means of a master-apprentice relationship, was taken up by palace staff in the palace as well.

Hitit siyasal ve sosyal yaşamına ilişkin bilgiler elde ettiğimiz Hititçe çivi yazılı belgelerde deri sözcüğü bir çok kez karşımıza çıkmakla beraber, deri işiyle uğraşanlarla ilgili kayıtlar çok sınırlıdır. Deri işiyle uğraşan kişiler metinlerde ^{LU}ASGAB ideogramı ile gösterilmektedir. Bu ideogramın karşılığı olarak "derici, deri işçisi" genellikle verilmektedir. Hititçe çivi yazılı belgelere

*A.Ü.DTCF, Tarih Bölümü

¹J.Friedrich, *Hethitisch.es Wörterbuch*, Heidelberg 1952, s.266; F.P.Daddi, *Mestleri, professioni e dignita nell'Anatolia ittita*, Roma 1982, s.45; Ayrıca M.Stol, "Leder(industrie)," *Reallexikon der Assyriologie* 8 (1980-83), s.529.

dayanarak Hitit kültüründe dericilerin rolü ve konumunu saptamaya yönelik çalışmamızda, söz konusu belgelerdeki dericilere ilişkin tüm kayıtlar incelenmiş, ancak az sayıdaki ^{LU}ASGAB'ın yer aldığı kayıtların maalesef bir kaçının dericilere ilişkin bilgiler sunabildiği görülmüştür. Bunların dışında kalan ve genellikle çok kırık tablet parçalarındaki kayıtlar, ^{LU}ASGAB'ın Hitit sosyal yaşamındaki genel durumlarına ilişkin sonuçlar çıkarmaya yönelik yorumlarla ele alınmışlardır.

Hitit kanun tabletlerindeki ^{LU}ASGAB'ın iki ayrı maddede geçişi dericilerin Hitit toplum yaşamı içindeki konumlarına ilişkin bilgiler edinmemizi sağlar. 176b maddesinin çevirisi şöyledir²:

"Eğer bir kimse bir zanaatçıyı ya da bir çömlekçiyi, bir demirciyi, bir marangozu, bir dericiyi, bir keçeciye, bir dokumacıyı ya da bir ^{TUG}KA-BAL-LI imalatçısını satın alırsa on şekel gümüş versin."

Bu kanun maddesinde adları sayılan zanaatçıların satın alınmasında biçilen değer belirlenmesi amaçlanmıştır. Bir sonraki kanun maddesinde (madde 177) de benzer bir içerik karşımıza çıkmaktadır. Burada, kahin(?) olarak eğitilen satın alınacak birine biçilen değer 25 şekel, eğitilmemiş bir adam ya da kadına biçilen değer olarak da 20 şekel verilir³. Bir kahine biçilen değer o zamanın anlayışı içinde zanaatçılara biçilen değerden fazla olması makul karşılanabilir; ancak eğitilmemiş bir adam ya da kadına daha fazla değer biçilmesini açıklamak güçtür⁴. Her ne kadar metinde bu yolda açık ifade yoksa da yukarıda verdiğimiz pasajdaki aralarında dericinin de bulunduğu zanaatçıların köle olabilecekleri ihtimali belirlemektedir.

Diğer bir kanun maddesinde(200b) ^{LU}ASGAB yine başka zanaatçılarla birlikte sayılmaktadır. Bu kanun maddesi tam okunamayan bir sözcük dolayısıyla farklı yorumlara yol açmaktadır. Çevirisi şöyledir⁵:

"Eğer bir kimse oğlunu eğitmek üzere ya marangoz, ya demirci, ya dokumacı, ya derici, ya da keçeci olarak verirse, eğitim için 6 şekel gümüş ödesin. Eğer eğitici onu iyi eğitirse (usta yaparsa) ona bir kişi versin."

Verilen kanun maddesinin son cümlesinin Hititçesinde, cümleye olumsuz anlam veren *Û-UL'un* sözünü ettiğimiz tam okunamayan yere konulmak

² KBo VI 26 II 23-26: F.Imparati, *Hitit Yasaları*, Ankara 1992, s. 164-165; H.A.Hoffner, *The Laws of the Hittites*, Leiden-New York-Köln 1997, s.140-141.

³ Imparati, a.g.e, s.165; Hoffner, a.g.e., s.141.

⁴ Hoffner, a.g.e, s.221.

⁵ KBo VI 26 27-31: Hoffner, a.g.e., s. 158-159.

istemeleriyle çıkan anlam "eğer onu iyi eğitemezse o zaman ona bir kişi versin"⁶ şeklindedir. Buna göre yorumlar da farklı olmaktadır. Şu halde eğiticinin yani yanına çırak verilen ustanın, çırağı iyi eğitememesi durumunda çırağın velisine tazminat olarak 6 şekel gümüş ödeyeceği sonucuna ulaşılmaktadır.⁷ Ancak ilk verdiğimiz haliyle kabul edildiğinde ise yanına aldığı çırağı usta yapan zanaatçıya, bu çırağın velisinin bir kişi vermesi hükmü getiriliyor. Bu kısmın bir başka yorumu daha yapılabilmektedir.⁸

Kanunlarda^{LU} ASGAB'ın geçişi, Hitit dönemi Anadolu'sundaki bir zanaatçı olan dericilerle ilgili çok açık anlaşılabilen bilgiler sunmaktadır. 176b maddesine göre bu işi kölelerin de yaptıkları sonucuna ulaşılabilir. 200b maddesi ise, dericiler ve bunun yanı sıra diğer birkaç zanaata ilişkin olarak kent yaşamındaki bir konuyu ele almak suretiyle daha prehistorik çağlarda ortaya çıkan belli bir meslekte uzmanlaşmanın ve bu iş kolunun devamını sağlayan ustanın yanına çırak verilerek yetiştirilmesi uygulamasının Hititler zamanında da varlığını göstermektedir.

II.Mursili zamanına ait Arzawa ülkelerinden ikisi ile yapılan iki ayrı antlaşma metninde^{LU} ASGAB'ın geçişi, hem dericiler hem de onlarla birlikte geçen diğer zanaatçılar açısından ilginç ifadelerin bulunduğu satırlardadır. Bunlardan biri olan Hapallalı Targasnallı ile Hitit Büyük Kralı arasındaki antlaşmada ilgili satırlar şöyledir⁹:

"Hatti ülkesinden bir kaçağı geri vermek uygun değildir. Eğer o bir çiftçi ya da bir dokumacı, bir marangoz, bir derici (ya da) herhangi bir zanaatçıysa ve o işini teslim etmez, kaçar ve Hatti ülkesine gelirse, onu yakalayacağım ve onu sana geri vereceğim"

Antlaşmanın yukarıda verdiğimiz satırlarının da yer aldığı kısmında Hatti ülkesinden Hapalla'ya ya da Hapalla'dan Hatti'ye olabilecek kaçakların iadesi konusunda Hitit kralının antlaşmanın karşı tarafına bildirdiği hükümler yer almaktadır. Yukarıdaki satırların öncesinde, antlaşma metninde Hatti'den Hapalla'ya bir kaçak olursa onun yakalanarak iade edileceği, fakat Hapalla'dan Hatti'ye bir esir ya da hür erkek kaçtığında onun iade edilmeyeceği belirtilir. Ancak verdiğimiz pasajdan da anlaşılacağı üzere söz konusu olan kaçak Hapalla'daki yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir çiftçi, dokumacı,

⁶ Imperati, a.g.e., s. 185.

⁷ Imperati, a.g.e., s.281.

⁸Bak. Hoffner, a.g.e., s. 159 dn.573. Bu yoruma göre, 6 şekel tazminat ödeyen kişi eğer eğitici ise -ki metinde bu açık değildir- ustalık kazandırdığı kişiyi kendi işinde tutması halinde tazminat ödemesine hükmedilmektedir. Ayrıca bak. Hoffner, a.g.e., s.227.

⁹KBo V 4 I 38-40; J.Friedrich, *Staatsverträge des Hatü-Reiches in hethitischer Sprache*, I.Teil, Leipzig 1926, s.58-59; G.Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta 1996, s.66.

marangoz, derici ya da herhangi bir zanaatçı ise iade edilecektir. Burada, büyük krala karşı bazı yükümlülükleri olan vassal devletin ekonomik çıkarlarının korunması ya da Hitit kralının kendisi açısından da geçerli olabilecek benzeri olaylardan ülkesinin etkilenmemesi gibi amaçlarla böyle kararlar aldığı öne sürülebilirse de bizim açımızdan dikkati çeken nokta Hapalla ülkesinde de dericilerin varlığı, bunların bir takım yükümlülüklerinin ve kaçma ihtimallerinin bulunduğudır. Saraya ya da başka bir otoriteye karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri olduğu anlaşılan ^{LU}ASGAB'ın buradaki anılışı onun doğrudan kendi işini yapan zanaatçı olduğuna, yani bu terimle gösterilen ve kelimenin taşıdığı anlamla doğrudan ilişkili işi yapan kişi olduğuna işaret eder. Diğer zanaatçılar gibi, herhalde koşuldıkları angaryadan kurtulmak için kaçma yolunu tercih ediyorlardı. Nitekim zanaatçıların angaryaya koşuldıklarını Hitit kanunlarındaki Arinna ve Zippalanda kentlerinden dokumacılara angarya muafiyetinin olduğunun belirtildiği maddeyle de biliyoruz¹⁰.

Diğer antlaşma yine II.Mursili ile Mira-Kuwaliya kralı Kupanta-Kurunta arasındadır¹¹Bu antlaşmanın da kaçaklarla ilgili bölümü¹² yukarıda ele aldığımız antlaşma ile hemen hemen aynı ifadeleri taşır. Bunların dışında doğrudan dericileri anmasa da zanaatçıların yükümlülüklerini yerine getirmeden kaçmalarını önlemeye yönelik hükümlerin okunabildiği bir başka antlaşma daha vardır¹³.

ASGAB'ın geçtiği bir diğer belge kral Arnuwanda ve kraliçe Asmunikal'in bağış belgesidir¹⁴. Bu belgede konu edilen Suppiluliuma ve Kuwatalla adlarındaki kişilere yapılan bağışta ^{LU}ASGAB, başka zanaatçılarla birlikte bir kişi olduğu vurgulanmak suretiyle "1 ^{LU}ASGAB" olarak geçmektedir. Burada bağış yapılan mülkle ilgili zanaatçılar söz konusu olmalıdır. ASGAB ile birlikte başka meslek sahiplerinin de bağış yapılan mülkle birlikte anılmaları, yukarıda ele aldığımız kanunlardaki zanaatçıların satın alınmaları ifadesi ile birlikte düşünüldüğünde; belli bir alanda uzmanlık sahibi olan, üretimde ve dolayısıyla ekonomik sistemde önemli bir yer tutan bu kişilerin gerçek anlamda özgür olmadıkları, en azından üretim ekonomisinin gerekleri doğrultusunda sosyal haklarının bazı kısıtlamalara tabi tutulabildiği yolunda, Hitit toplum yapısı üzerine küçük bir gözlem yapma olanağını da elde edebilmekteyiz.

¹⁰ Hitit Kanunları madde 51.

¹¹ CTH 68.

¹² KUB VI 44 IV 34-45; Friedrich, SV I, s. 140-141; Beckman, a.g.e, s.75.

¹³ CTH 76. Wilusa kralı Alaksandu ve II..Muwatalli arasındaki antlaşma. Friedrich, SVII, s.76-77.

¹⁴ KBo V 7 öy. 27, ay. 13,41'de ^{LU}ASGAB geçmektedir. Bak. K.K.Riemschneider, "Die hethitischen Landschenkungsurkunden," *MIO* VI/3(1958), LS 1, s.344 vd.

Orta Hitit dönemine ait bir zanaatçılar listesinde ^{LU}ASGAB diğer bazı meslek isimleriyle birlikte yer almaktadır¹⁵. Bu listedeki meslekler, sayıları, şahıs ve kent isimleriyle birlikte sıralanmaktadır. Metnin bunun ötesinde de bilgiler sunduğu anlaşılmalı beraber, kırık olduğu için tam bir anlam çıkarmak mümkün olmamaktadır. "Demirci" (^{LU}E.DE.A), "doğramacı, mobilyacı" (^{LU}NAGAR) ve okunamadığı için tam olarak anlaşılabilen "...imal eden" (*E-PI-IS xxx*) ile birlikte geçen ^{LU}ASGAB ilk satırda 3, 4. satırda 1 adet olmak üzere verilmektedir. Bu satırlardan ilkinde ^{LU}ASGAB ile ilişkili olması gereken, yani dericinin olması gereken bir isim kırık kısma denk geldiği için okunamaz. Sonraki satırda geçen ^mPa-as-sa-na-as ve ^mx(kırık olduğu için okunamıyor) herhalde yine ilk satırda sayısı 3 olarak verilen ^{LU}ASGAB'la ilgili olmalıdır. Yani bunlar dericilerin isimleri olmalıdır. Tam olarak okunamayan kent ismi ^{URU}Ka-az-x-x da onların kentidir. Sonraki satırlardaki diğer meslek adlarının bulunduğu yerlere bakılarak aynı yaklaşımın üstteki satırlar için de geçerli olduğu düşünüldüğünde bu olasılık güçlenmektedir. 4. Satırdaki 1 ^{LU}ASGAB ^mZa-am-na-LÜ-i[s'ten sonra da herhalde bir şehir ismi olmalıydı. Kırık olan belgenin sonunda zanaatçıların toplam sayıları verilirken de 16. Satırda 4 ^{MES}ASGAB olarak yukarıdaki sayıların toplamı verilir.

Bu metin bizim açımızdan, Hitit dönemi Anadolu'sundaki bazı şehirlerden şahıs isimleriyle tanınan dericilerin listesini içermesi dolayısıyla, bu zanaatçılığın o dönem Hitit kentlerinde geçerli bir meslek olduğunu göstermesiyle ilgi çekicidir.

^{LU}ASGAB'ın geçtiği bir diğer metin, ne amaçla yazıldığı hakkında fazlaca bilgi edinilemeyen bu belgede satın alınan şeylerin sıralandığı listedir¹⁶. İlgili satır şöyledir¹⁷:

"Dericiden ham deriyi Wannandalı adam satın aldı"

Bu ifade ^{LU}ASGAB'ın aynı zamanda deriyi satan kişi olduğunu açığa vurması bakımından dikkat çekicidir.

Saray personeline talimatları içeren bir metinde ^{LU}MES ASGAB'ın yer aldığı satırlar şöyledir¹⁸:

¹⁵ KBo XXXII 198 1,4,17. Transkripsiyon ve tercümesi için bak. S.Kosak, "Eine mittelhethitische Handwerkerliste," *ZA* 77(1987), s. 137-138.

¹⁶ KUB XXXI 65b 7'de ^{LU}ASGAB geçer.

¹⁷ Bak. J.Siegelova, *Hethitisches Verwaltungspraxis*, Praha 1986, s.20-21.

¹⁸ KUB XIII 3 III 9-13; Bak. A.Goetze, "Hittite Instructions," *Ancient Near Eastern Texts*, New Jersey 1969 s.207; R.H.Beal, *The Organization of Hittite Army*, Heidelberg 1992, s.138 dn.506.

"Ayrıca, siz tarsipaliya evinin ve tuppa evinin dericileri ve 10 tarsipala başı, siz kralın durduğu savaş arabalarını yaparsınız, sığır derisi ve keçi derisini mutfaktan alın, başka birini almayın!"

Bu metinden ^{LU}ASGAB'a ilişkin dikkati çeken husus onların "tarsipaliya evinin" ve "tuppa evinin" olarak tanımlanmış olmasıdır. Bu iki sözcüğün anlamı burada önem kazanmakla beraber, bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün olmamaktadır¹⁹. Ancak sarayla ilgili bazı işlerin görüldüğü sarayın belli bölümleri oldukları, saraydaki dericilerin de buralarda çalıştıkları söylenebilir. Ayrıca bir de "10 tarsipala başı"ndan söz edilmektedir ki, bu da ^{LUMES}ASGAB'la birlikte kralın savaş arabalarını yapanlar olarak anılmaktadır. Savaş arabalarının imalinde saray mutfağından alınacak derinin kullanılmasına büyük önem verilmiştir. Yukarıda verdiğimiz satırların devamında, saray mutfağından alınanın haricinde bir derinin kullanılması durumunda, hitap edilen kişilerin, yani ^{LU}ASGAB ve UGULA 10 ^{LU}tarsipala'nın cezalandırılacağı bildirilmektedir. "10 tarsipala başı" hakkında belgelerden açık bilgi edinemiyoruz. Niteliği hakkında bilgimiz olmayan bu görevli üzerinde durduğumuz metne göre kralın savaş arabalarının imalinde görevlidir. Taşındığı unvana bakılarak belki onun bu işten sorumlu bir görevli olduğu sonucu çıkarılabilir. Kralın savaş arabalarının imali işinde ise sarayda görevli ^{LU MES}ASGAB "dericiler" bu görevlinin idaresinde bulunuyor olabilirlerdi.

Kralın kullanacağı deri eşyaların saray mutfağından alınacak derilerden üretilmesine büyük önem verilmektedir. ^{LUMES}ASGAB ve UGULA 10 ^{LU}tarsipala'ya olan talimattan önceki bölümde de ayakkabı yapımcılarına (^{LU}E-*PİS* ^{KUS}E.SIR)²⁰ kralın ayakkabılarını yine saray mutfağından alınacak deriden yapmaları, aksi halde cezalandırılacakları uyarısı yapılmaktadır²¹. Talimata aykırı davranan ayakkabı yapımcıları ile dericiler ve 10 tarsipala başı'na öngörülen cezalar arasındaki fark dikkati çeker. Ayakkabı yapımcılarına soylarıyla birlikte "kötü ölüm" verilecektir. Oysa diğerlerine ceza şöyledir: "Eğer onlar başka bir deri kullanırlarsa ve bunu krala söylerlerse kral yapılan

¹⁹ Bizim üzerinde durduğumuz metinde E ^{LU}tarsipaliya ve UGULA 10 ^{LU}tarsipala olarak geçen sözcük, başka bir metinde geçtiği geçtiği formuyla ^{LU}tarsipiyala ya da ^{LU}tarsipala, karşılığı olarak da kesin olmamakla beraber "arabacı" verildiği halde literatürde yer almaktadır. Bak. J.Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*, 1.Erganzungsheft, Heidelberg 1957, s.21; Daddi, *Mestleri*, s. 117; Beal, a.g.e, s. 187-190. E ^{LU}tarsip(iy)ala için "arabacı evi" karşılığı kabul edilmelidir. ^{LU}tuppa için bak. Daddi, *Mestleri*, s. 149-150. E ^{LU}tuppa için kesin bir karşılık verilememekle beraber (bak. Friedrich, *HW*, s.228 ve *HW*, 1.Erganzungsheft, s.22) "depo(cu) evi" olarak sunulmaktadır.

²⁰ ^{LU} *EPIS* ^{KUS}E SIR "ayakkabı yapımcısı" anlamında Hititçe çivi yazılı metinlerde çok sınırlı sayıda yer almaktadır. Bak. Daddi, *Mestleri*, s.46 ve oraya ek olarak KBo XXXII 198 14'teki kırık kısımda ^{LU}EPİS[^{KUS}E.SIR] olarak tamamlanabilir.

²¹ KUB XIII 3 III 3-8.

eşyayı bir yabacıya ya da hizmetkarlarına verir. Ancak onlar bunu gizlerlerse onlara eşleri ve çocukları ile birlikte ölüm cezası verilir." Bu metinde hitap edilenlerin saray görevlileri olduğu anlaşılmaktadır. Cezai hükmün içeriği dericilerin ve 10 tarsipala başının saray görevlisi olduğunu ayrıca pekiştirmektedir. Bu metinde gördüğümüz ^{LUMES} ASGAB Hitit kentlerinde deri işiyle uğraşan zanaatçıların yaptığı işi sarayda, saray, saray halkı ve kral için yapan görevliler olmalıydılar. Saraydaki tüm işler gibi, bunların yaptıkları iş de, asıl öneminin ötesinde bir ciddiyet ve sorumluluk gerektiriyordu. Metinden öğrendiğimiz, bu görevlilerin görevi olan kralın savaş arabalarının imali şüphesiz bunların tek işi değildi.

^{LU(MES)} ASGAB'ın ritüel metinlerde de geçtiği saptanabilmektedir²². Bu metinlerin ^{LU(MES)} ASGAB'ın bulunduğu yerlerinin kırık olması ve bu nedenle çok az kısımlarının okunabilmesi ya da metinlerin zaten küçük fragmanlar olması dolayısıyla, dericilerin ritüel metinlerde ne münasebetle geçtiklerinin açıkça ortaya konulması mümkün görünmemektedir. Herhalde bunlar ritüelde görev alıyor olmalıydılar.

Metinlerde UGULA ^{LUMES} ASGAB "dericilerin başı (idarecisi)" unvanını taşıyan görevliler de tespit edilmektedir. "Dericilerin başı(idarecisi)" unvanı dericilerin bir grup olarak bulduklarını göstermektedir. Nitekim ^{LUMES} ASGAB olarak çoğul haliyle de belgelerde yer almaları bunun bir göstergesidir. Ancak UGULA ^{LUMES} ASGAB bu grubun organize olduğunu düşündürmektedir. Elbette tüm dericilerin organize gruplar halinde Hitit sosyal ve ekonomik hayatında rol almadıkları, burada elbette tapmak ve saray gibi, görevlilerin belli bir organizasyon çerçevesinde buldukları yerler akla gelmelidir.

UGULA ^{LUMES} ASGAB bir ritüel metinde geçmektedir²³. Yukarıda değindiğimiz gibi, ^{LUMES} ASGAB da ritüel metinlerde geçmektedir. UGULA

ASGAB bu dericiler grubunun başı olarak ritüelde rol alıyor olmalıydı. Söz konusu ritüel fragmanında sığır derisi ifadesinin de dericiler başı ile peş peşe geçiyor olması, metin her ne kadar tam olarak anlaşılıyorsa da UGULA

ASGAB'in yine kelimenin asıl anlamıyla ilgili olarak burada yer aldığını çağırır. Zira biz biliyoruz ki, Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen bu tür görevli adları kimi zaman kelimenin asıl anlamıyla doğrudan ilgili olmayan işler yapmaktadırlar.

²² KBo X 16 IV 9; KBo XIII 145 ay. 2; KBo XIII 179 oy. II 14; KBo XX 13 ay. 15.

²³ KBo XX 23 ay.5.

Üzerinde durduğumuz unvan, bazı envanter metinlerindeki kırık kısımlarda görülmek istenir²⁴. Bir MELQET listesinde de Tisrulili adamlarla ilgili olarak geçer²⁵. Bunların dışında, metinlerde bir de GAL ASGAB "dericilerin büyüğü" unvanı da saptanabilmektedir².

^{LUMES}ASGAB "dericiler" in, Hitit kentlerinde günlük yaşamda ortaya koydukları ekonomik değerlerle rol oynayan zanaatçılar olduğu ortaya çıkmaktadır. Hititçe çivi yazılı belgelerdeki sınırlı sayı ve içerikteki kayıtlarla bunlar hakkında geniş bilgi edinmenin olanaksızlığına daha önce değindik. Ancak eldeki bilgilere göre tüm Hitit kentlerinde ve hatta antlaşmalarla Hitit devletine vassal statüde olan ülkelerin kentlerinde de dericiliğin bir meslek olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu işi özgürlerin yanı sıra köleler de yapıyor olmalıydılar. Her ne kadar açıkça ifade edilmiyorsa da özellikle kanunlardan bu yönde anlam çıkarmak mümkündür. Zanaatçılar olarak dericiler, deriyi kullanılabilir hale getirip onu işlemenin yanında deri alınıp satılması işiyle de ilgileniyorlardı. Bunlar yanlarına aldıkları çıraklara zanaatlarını öğreterek mesleğin devamını sağlıyorlardı. Usta-çırak ilişkisi kanunla düzenlenmiş bir ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle de Hitit sosyal ve ekonomik hayatındaki önemi kendiliğinden belirlemektedir. Kentteki ekonomik aktivitenin bir örneğinin yaşandığını başka vesilelerle de bildiğimiz sarayda, her ne kadar sadece bir metinde kralın savaş arabalarının yapımıyla ilgili anılıyor olsa da, dericilerin de görevli oldukları anlaşılmaktadır. Aynı durumun tapınaklar için de geçerli olduğunu biliyoruz, ancak dericilerin tapınakta çalıştıkları, tapınakta bir dericiler grubu olduğu ya da tapınağın dericilikle ilgili işlerini yürüten tapınağa bağlı bir eleman olduğu yolunda belgelerden açık işaret elde edemiyoruz. Ancak her halde en azından önemli sayıda personelin çalışıp, canlı bir ekonomik yaşantısı olduğunu bildiğimiz büyük tapınaklarda dericilik işleriyle ilgilenenlerin bulunuyor olması uzak ihtimal değildir. Nitekim rimellerde ^{LUMES}ASGAB ve UGULA ^{LUMES}ASGAB'ın rol aldığı bilinmektedir. Ayrıca organize grup halinde buldukları hatırlanırsa, bu durum, yukarıda da değindiğimiz gibi, kentin günlük yaşamda kendi işindeki zanaatçılardan çok tapınak ya da saraydaki görevlilerle ilgili olmalıdır.

²⁴ KBo XVIII 191'de UGULA ^{LUMES}A]SGAB okunmak istenir(Daddi, *Mestieri*, s.45). Yine KBo XVII 190 no'lu envanter metninde UGULA ^{LUMES}A]SGAB olarak görülmek istenen yeri(Daddi, *Mestieri*, s.45) V.Haas-M.Wafler, "Bemerkungen zu E hesti/a-" (I.teil) *Ugarit-Forschungen*, Band 8(1976), s.96'da UGULA ^{LUMES}S1]PAD olarak gösterirler.

²⁵ KBo XVI 68 I 24.

²⁶ KUB XXX 32 I 4.

Bibliyografya:

- Beal, R.H., *The Organization of Hittite Army*, Heidelberg 1992
- Beckman, G., *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta 1996
- Daddi, F.P., *Mestieri, professioni e dignita nell' Anatolia ittita*, Roma 1982
- Friedrich, J., *Staatsvertrage des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache*, 1. Teil, Leipzig 1926
- Friedrich, J., *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg 1952
- Friedrich, J., *Hethitisches Wörterbuch*, 1.Ergänzungsheft, Heidelberg 1957
- Goetze, A., "Hittite Instructions," *Ancient Near Eastern Texts*, New Jersey 1969, s. 207-211
- Haas, V.-Wäfler, M., "Bemerkungen zu E hesti/a-" (1.teil) *Ugarit-Forschungen*, Band 8(1976), s.65-99
- Hoffner, H.A., *The Laws ofthe Hittites*, Leiden-New York-Köln 1997
- Imparati, F., *Hitit Yasaları*, (çev. E. Özbayoğlu), Ankara 1992
- Kosak, S., "Eine mittelhethitische Handwerkerliste," *TA* 77(1987), s.136-141
- Riemschneider, K.K., "Die hethitischen Landschenkungsurkunden," *MIO* VI/3 (1958), LS 1, s. 321-381
- Siegelova, J., *Hethitisches Verwaltungspraxis*, Praze 1986
- Stol, M., "Leder(industrie)," *Reallexikon der Assyriologie* 8 (1980-83), s. 527-543